

Надія СЕНЬОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ

У змісті статті характеризуються найважливіші аспекти психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів-словесників на сучасному етапі розвитку освіти. Класифікуються якості, необхідні для успішного викладання мови та літератури. Визначаються основні форми та методи і напрямки навчальної, наукової та виховної роботи студентів.

Ключові слова: підготовка учителя-словесника, інноваційні форми навчання, методи активного навчання.

В статье характеризуются важнейшие аспекты психолого-педагогической подготовки будущих учителей-филологов на современном этапе развития образования. Классифицируются качества, необходимые для успешного преподавания языка и литературы. Определяются основные формы, методы и направления учебной, научной и воспитательной работы студентов.

Ключевые слова: подготовка учителя-филолога, инновационные формы учебы, методы активной учебы.

The major aspects of psychological and pedagogical preparation of future teachers-philologists on the modern stage of development of education are characterized in the article. Internals, necessary for the successful teaching languages and literatures, are classified. Basic forms, methods and directions for educational, scientific and educator work of students are determined.

Keywords: preparation of teacher-philologist, innovative forms of studies, methods of active studies.

Одним із найважливіших завдань освітянської галузі сьогодні є розробка та реалізація особистісно зорієнтованої моделі педагогічної освіти, розрахованої на підготовку висококваліфікованого вчителя, здатного виявляти високий професіоналізм у варіативних умовах, бути конкурентноздатним, сприяти соціалізації своїх учнів, формуванню загальної культури особистості. Для цього необхідно здійснити усвідомлений вибір свого фаху і надалі опановувати професійно-освітні програми, використовувати різноманітні методи, прийоми, засоби навчання і виховання.

Усе зазначене безпосередньо стосується вчителів української мови та літератури. Адже від їхніх знань, умінь, культури, педагогічної діяльності залежать рівні освіченості та вихованості учнів. Одним із пріоритетних напрямів підго-

товки висококваліфікованих педагогів-словесників є активізація здатності до використання новітніх технологій та методик подачі знань, формування навчальних та мовленнєвих навичок та вмінь. Ефективність цього процесу забезпечується «вільним усвідомленим вибором філологічної спеціальності на довшівському етапі й цілісною системою професійної підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях» [4, с. 152].

Мета статті – охарактеризувати найважливіші аспекти психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів-словесників на сучасному етапі розвитку освіти.

Проблеми професійної підготовки вчителя-словесника торкалися у своїх дослідженнях різні вчені. Науковцями розроблено концептуальні ідеї нової стратегії професійної підготовки студентів ВНЗ (О. Абдулліна, С. Архангельський, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, П. Підкасистий та ін.). Наукові студії Л. Бабенко, Н. Волошиної, І. Зязюна, С. Карамана, Л. Мацько, Є. Пасічника, П. Пентилюк, О. Семеног, Т. Симоненко, М. Сперанської-Скарги, В. Степанишина, Г. Токмань, В. Шуляра присвячені окремим аспектам підготовки майбутніх учителів української мови й літератури.

Таблиця 1

Класифікація психічних якостей, необхідних майбутньому вчителю-словеснику

Якості	
<i>Для успішного викладання мови</i>	<i>Для успішного викладання літератури</i>
фонематичний слух	розвинена емпатія
розуміння засобів художнього мовлення	художній смак
здатність до фонетичного, морфологічного, синтаксичного аналізу слова	образне мислення, розвинена фантазія
<i>чуття підтексту мовлення</i>	<i>чуття підтексту мовлення</i>
<i>аналітичне та синтетичне мислення</i>	<i>аналітичне та синтетичне мислення</i>
<i>спостережливість</i>	<i>спостережливість</i>
<i>багатство словникового запасу</i>	<i>багатство словникового запасу</i>

Необхідно наголосити, що профільні у підготовці філологів мова та література мають різну природу і, як наслідок, потребують різних особистісних якостей для успішного опанування ними, так само, як і для навчання учнів цих предметів (див. таблицю 1). Вони є одними із найважливіших основ розвитку особистості. Вивчаючи мову, дитина засвоює безліч понять, поглядів, думок, почуттів, художніх образів, логіку і філософію мислення. Література ж – це перш за все вид мистецтва. Тому вчителі мови і літератури повинні поєднувати «художнє чуття поета та точність математика» [3, с. 4].

Таким чином, успішне викладання філологічних дисциплін передбачає володіння як аналогічними (спостережливість, чуття підтексту мовлення, аналітичне та синтетичне мислення, багатство словникового запасу), так і відмінними якостями (для мови – фонематичний слух, здатність до фонетичного, морфологічного, синтаксичного аналізу слова, розуміння засобів художнього мовлення; для літератури – розвинена емпатія, образне мислення, фантазія, художній смак). Звісно, майбутнім учителям-словесникам необхідно мати вище згадані здібності. Крім того, щоб їх успішно розвивати, необхідна постійна робота над собою і, що важливо, допомога викладачів психолого-педагогічних та філологічних дисциплін. Варто зазначити, що при опануванні кожної групи предметів доцільно використовувати міжпредметні зв'язки між ними.

На освітню діяльність майбутніх учителів-філологів суттєво впливають тенденції в розвитку мови. Адже «лінгвістика з другої половини ХХ століття перетворюється на філософсько-психологічну теорію людського мислення і спілкування, стає наукою про сутність людини, структуру її досвіду, способи взаємодії зі світом культури» [2, с.27]. Таким чином, динамічні мовні зміни у суспільстві, гуманізація, антропоцентризм сучасної освіти сприяють появі нових та відродженню забутих галузей (соціо-, медіа-, психо-, прагмалінгвістика, лінгвофілософія, комунікативна лінгвістика, неориторика, етнолінгвістика, лінгвокультурологія). А дослідження ментальної та духовної сфери людини, етносу у зв'язку з мовою потребує глибоких психолого-педагогічних знань.

Що стосується літературознавчих дисциплін, то тут велике значення мають зв'язки із теорією виховної роботи. Адже одним із найважливіших завдань літературної освіти майбутніх учителів-словесників має стати розвиток і якісне вдосконалення читацького сприйняття, літературного смаку. «Література повинна стати співбесідником, своєрідним телефоном довіри, школою самовиховання» [5, с. 5]. Тому, крім опанування мови літератури, опанування умінь і навичок аналізу художнього тексту, актуалізації архетипів у культурній пам'яті читача-студента, необхідно стимулювати роздуми над тим, який слід твори залишають в душах школярів, чи вчать співтворчості і співпереживання, чи дають можливість відчувати музику письменницького слова, чи сприяють вихованню інтелігентності.

Належна підготовка майбутніх учителів-словесників залежить від урахування в лекційному курсі досягнень сучасної мовознавчої та літературознавчої науки, педагогічного творчого досвіду, особливостей методики організації та проведення занять. Необхідно відійти від традиційної передачі знань від викладача студентів. Т. Симененко [6] наголошує, що ефективна підготовка учителя української мови та літератури потребує упровадження в освітній процес вищої школи інноваційних форм навчання (лекції-інформації, проблемної лекції, лекції-візуалізації, спецсеінарів й спецдосліджень, колоквіумів, тьюторських занять, різних видів практик та роботи в дослідницьких групах). Причому визначальною є їх комунікативна спрямованість, тобто, ступінь комунікативної взаємодії між учасниками педагогічного процесу – викладачем, і студентом – під час лекційного, практичного семінарського, лабораторного заняття.

Не менш важливим є використання у вищій школі активних методів навчання (створення проблемних ситуацій, дискусія, ділова та рольова гра, аналіз

інцидентів, кейс-метод, евристична бесіда, відеометод тощо), за реалізації яких кожний студент активно здобуває, переробляє навчальну інформацію, яка пропонується в такій формі, що це забезпечує кращі (порівняно із застосуванням традиційних методів) результати навчання.

Суттєве значення має підготовка та проведення контрольних зрізів, тестування. Однією із оптимальних форм контролю є систематичне проведення колоквіумів, що дає змогу проконтролювати не тільки якість теоретичної і практичної підготовки з конкретного курсу чи окремого модуля, а й проілюструвати інтегративні зв'язки між філологічними й психолого-педагогічними дисциплінами, виявити "ізоморфізм" у структурі окремих знань студентів й у системі завдань до кожного заняття, підвищити ступінь узагальнення того матеріалу, що вивчається. Таким чином розвивається розвивати гнучкість мислення студентів-філологів, їхні пізнавальні здібності, контролюється науково-дослідна діяльність.

Не можна оминати і науково-дослідну діяльність майбутніх учителів-словесників. Вона пронизує їхню систему підготовки у ВНЗ упродовж усього періоду навчання. Це і експедиційні (фольклорна, літературно-краєзнавча, діалектологічна, етнографічна) роботи, і педагогічна практика, і позааудиторна самостійна діяльність. Між ними повинен існувати стійкий системний зв'язок, завдяки якому відбуватиметься озброєння студентів методологією дослідницької роботи, поглиблення і розширення знань, збагачення світогляду студентської молоді, стимулювання розвитку самостійності, творчого потенціалу, інтелектуальних здібностей кожної особистості, індивідуалізації та естетизації процесу навчання. Адже педагогу важливо добре орієнтуватися в широкій фаховій інформації, знати сучасні наукові концепції, вміти залучати до наукового пошуку учнівську молодь. Функція дослідника є однією із провідних для учителя української мови і літератури третього тисячоліття.

Особливе місце в системі професійної підготовки майбутніх учителів мови та літератури належить педагогічній практиці. Вона «виконує провідну роль у формуванні всебічно освічених фахівців, є органічною складовою навчально-виховного процесу, забезпечуючи поєднання теоретичної підготовки майбутніх учителів-філологів з їх практичною діяльністю в середніх загальноосвітніх навчальних закладах різних типів» [8, с. 1]. Під час педагогічної практики на IV курсі майбутні вчителі-словесники формують практичні навички та вміння роботи з учнями на уроках. О. Слижук [7] вважає, що груповий розподіл студентів повинен переважати над індивідуальним. Адже, «проходячи практику в складі групи, кожен студент має змогу побувати на уроках у своїх однокурсників, порадитись з ними про найбільш ефективні моделі проведення уроків, разом організувати позакласну роботу в межах школи» [7, с. 114]. Як правило, після педагогічної практики більшість студентів продовжують спілкування з учнями та вчителями «свого» класу. Його варто стимулювати, адже саме на IV–V курсах відбувається осмислення майбутньої професійної діяльності. Крім того, навчальні предмети, які викладатиме майбутній учитель-словесник, є емоційними за своєю суттю і важливо наголосити на потребі тісного особистісного зв'язку між педагогом та учнями для успішного здійснення фахової діяльності.

Важливою також є допомога майбутніх філологів класному керівникові у

навчально-виховній роботі з учнями (перевірка учнівських робіт, зошитів і щоденників, підготовка школярів до участі в предметних олімпіадах, підтримування зв'язків із батьками, репетиції, пов'язані з підготовкою до позакласних виховних заходів, участь в організації чергування по школі, оформлення класних куточків, випуск стіннівок, проведення ігор, екскурсій, вечорів, диспутів тощо).

Саме під час педагогічної практики розвиваються уміння студентів мислити і діяти як учителі, тобто самостійно аналізувати педагогічні явища, розкладати на складові елементи, осмислювати кожне з них, знаходити в теорії навчання та виховання закономірності, пов'язані з логікою явища, яке вивчається або розглядається, знаходити оптимальне рішення кожного педагогічного завдання. У цьому контексті важливим є систематичне ведення студентом щоденника педагогічних спостережень, де фіксується вся проведена робота.

Дуже важливо (і на цьому необхідно наголошувати), щоб педагогічна практика не зводилася лише до копіювання роботи учителів-словесників, а ґрунтувалася на закріпленні й розвитку вмінь самостійно шукати рішення педагогічних завдань.

Необхідно зазначити, що важливим аспектом діяльності вищих педагогічних навчальних закладів є виховна робота, оскільки майбутні фахівці повинні бути готовими до її здійснення в якості вчителів та вихователів. Тому першим етапом підготовки до проведення виховної діяльності в школі є залучення студентів до участі в позанавчальних заходах. На думку Л. Белікової [1], сьогодні необхідно шукати нові орієнтири та підходи у роботі зі студентами. Ця потреба передбачає «перегляд всієї системи виховної роботи, пошук адекватних форм та способів позанавчальної діяльності на основі вивчення орієнтацій майбутніх фахівців» [1, с. 51]. Виховна робота із майбутніми учителями української мови та літератури має свою специфіку. Особливу увагу варто звертати на збагачення словника й мовлення, підвищення загальної та мовленнєвої культури студентів-філологів, а також на якість процесу самовиховання та формування мотивів професійного самовдосконалення. Для цього оптимально застосовувати такі форми виховної роботи, як конкурси танців, театральної майстерності, фестивалі, вечори поезії, дні гумору, видання збірок художніх творів студентів, створення факультетського театру мод та конкурси творчих проєктів, безперечно пов'язаних з успішною майбутньою професійною соціалізацією.

Таким чином, зміщення акцентів у філології, педагогіці, психології в напрямку антропоцентризму обумовлює оновлення сучасної психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів-словесників. У навчальному процесі зростає частка нових освітніх технологій, інноваційних форм та методів навчання, самостійної роботи студентів.

Перспективним напрямком подальших досліджень є розробка та апробація міжпредметних (філологічно-психологічних, філологічно-педагогічних) лекцій та курсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белікова Л. Ф. Отношениестудентов к внеучебнойдеятельности в вузе /

Л. Ф. Беликова // Социол. исслед. – 2000. – № 6. – С. 51–58.

2. Гатальська С. М. Філософія культури : підруч./ С. М. Гатальська. – К.: Либідь, 2005. – 328с.

3. Зуброва О. А. Формування професійних особистісних якостей майбутніх вчителів-філологів як психолого-педагогічна проблема/ О. А. Зуброва//Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки. – Збірник наукових праць. – Архів номерів. – 2008. [Електронний ресурс] –Режим доступу до журн. : http://www.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vgnpu_ped/2008_12/V12_2.pdf

4. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монографія/ О. М. Семенов. – Суми: ВВП “Мрія”, 2005. – 404 с.

5. Семенов О. М. Теоретичні основи професійної підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури проблема / О. М. Семенов. [Електронний ресурс] –Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/700/1/03comuml.pdf>

6. Симоненко Т. В. Формування професійної мовно комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: Автор. дис. На здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Київ, 2007. – 28 с. [Електронний ресурс] –Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/224508.html>

7. Слижук О. А. Формування майстерності майбутніх учителів-словесників під час педагогічної практики/А. О. Слижук // Методологія і теорія педагогіки. – Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя.– Психолого-педагогічні науки. – 2011 р. – № 5. – с. 114–116. [Електронний ресурс] –Режим доступу : http://www.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzspp/2011_5/bygch/22.pdf

8. Топтигіна Н. Педагогічна практика як складовий компонент професійної підготовки майбутніх учителів / Н. Топтигіна // Науковий вісник України. – Наукові статті та публікації. [Електронний ресурс] –Режим доступу :<http://visnyk.com.ua/stattya/2184-pedagogichna-praktika-jak-skladovij-komponent-profesijnoyi-pidgotovki-majbutnih-uchiteliv.html>